

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Herio bwllo

Hawliau, parch, cydraddoldeb: Canllawiau statudol ar gyfer awdurdodau lleol

Hawliau, parch, cydraddoldeb: Canllawiau ar gyfer awdurdodau lleol

Cynulleidfa

Awdurdodau lleol; ysgolion, llywodraethwyr ysgolion, awdurdodau esgobaethol; gweithwyr cymdeithasol; gweithwyr proffesiynol gofal iechyd; Estyn; yr heddlu; sefydliadau gwirfoddol a sefydliadau'r trydydd sector sy'n ymwneud â phlant ysgol a phobl ifanc a llesiant a diogelu dysgwyr; rhieni/gofalwyr; plant a phobl ifanc.

Trosolwg

Mae'r ddogfen hon yn rhan o gyfres o ddogfennau canllawiau statudol a chynghori sy'n darparu gwybodaeth ar gyfer pawb sy'n ymwneud ag atal a herio bwlio mewn ysgolion. Mae pob dogfen yn y gyfres hon yn darparu cyngor wedi'i deilwra wedi'i anelu'n benodol at gynulleidfaoedd allweddol. Mae'r canllawiau statudol hyn yn darparu canllawiau statudol a chynghorol ar gyfer awdurdodau lleol.

Mae'r canllawiau hyn yn disodli: Parchu eraill: canllawiau gwrth-fwlio (cylchrediadau 2003 a 2011).

Camau i'w cymryd

Dylid dwyn y canllawiau statudol hyn i sylw staff awdurdodau lleol sy'n gweithio gydag ysgolion neu'n gweithio ar faterion sy'n berthnasol i ysgolion. Mae'n rhaid i awdurdodau lleol roi sylw dyledus i'r canllawiau statudol hyn wrth arfer eu swyddogaethau addysg a gwneud trefniadau i ddiogelu a hybu lles plant a phobl ifanc.

Rhagor o wybodaeth

Dylid cyfeirio ymholiadau am y ddogfen hon at:

Cangen Cefnogi Cyflawniad a Diogelu

Is-adran Cymorth i Ddysgwyr

Y Gyfarwyddiaeth Addysg

Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd

CF10 3NQ

e-bost: CCD.SAS@llyw.cymru

 [@LIC_Addysg](https://twitter.com/LIC_Addysg)

 [Facebook/AddysgCymru](https://www.facebook.com/AddysgCymru)

Copiau ychwanegol

Mae'r ddogfen hon ar gael o wefan Llywodraeth Cymru yn

llyw.cymru/canllawiau-gwrth-fwlio

Dogfennau cysylltiedig

Cynnwys a chynorthwyo disgyblion (2016)

Cadw dysgwyr yn ddiogel (2015)

Meddwl yn gadarnhaol: Iechyd a lles emosiynol mewn ysgolion a lleoliadau Blynyddoedd Cynnar (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010)

Pecyn Cymorth Gweithredu Cwnsela mewn Ysgolion (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2011)

Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008: Canllawiau Statudol ynghylch y Cod Ymddygiad wrth Deithio ar gyfer Cymru Gyfan (2017)

Cynnwys

Rhagair gan y Gweinidog	2
Termau a ddefnyddir yn y ddogfen hon	4
1. Cyflwyniad	10
2. Beth yw bwlio?	14
3. Bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn	16
4. Rôl awdurdodau lleol	18
5. Y gyfraith sy'n ymwneud â bwlio	22
6. Gwerthuso ac atebolrwydd	34
Atodiad	38

Rhagair gan y Gweinidog

Mae herio bwlio mewn ysgolion yn flaenoriaeth allweddol i'r llywodraeth hon. Rydym wedi ymrwymo i sicrhau bod ein holl ddysgwyr yn teimlo'n ddiogel ac yn cael eu cynorthwyo i gyflawni eu potensial llawn. Mae gan bob person ifanc hawl i gael addysg ac i gael ei drin yn gyfartal.

Fel llywodraeth, rydym yn parhau i ymrwymo i herio bwlio yn gyfannol. Cyflawnir hyn trwy fynd i'r afael ag achosion sylfaenol ymddygiad annerbyniol a chreu amgylchedd cynhwysol ac atyniadol, gan roi blaenoriaeth i lesiant i sicrhau bod dysgwyr yn teimlo'n ddiogel ac yn barod i ddysgu. Mae'n hanfodol bod plant a phobl ifanc yn cael eu haddysgu, gartref ac yn yr ysgol, ynghylch datblygu a chynnal cydberthnasau parchus; dyma'r conglfaen sy'n sail i ymddygiad cadarnhaol.

Mae angen i bawb ohonom ni sicrhau bod gwerthoedd parch, goddefgarwch a charedigrwydd yn rhan o gymunedau a diwylliannau ein hysgolion.

Rwy'n benderfynol bod yn rhaid i ni herio pob math o fwlio yn ein system addysg a dyna pam mae 'Hawliau, parch a chydaddoldeb' yn ganllawiau statudol. Mae'r canllawiau ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion a gynhelir ac awdurdodau lleol sydd â chyfrifoldeb am ddiogelwch, llesiant ac addysg pobl ifanc. Mae'n rhan o gyfres o ganllawiau sy'n cynnwys cyngor a chymorth yn uniongyrchol i blant, pobl ifanc a'u rhieni/gofalwyr.

Dim ond trwy gydweithio i gyflawni'r nod cyffredin hwn y gallwn ni wneud gwahaniaeth go iawn a lleihau bwlio yn ein hysgolion cymaint â phosibl.

Kirsty Williams AC
Gweinidog Addysg

Termau a ddefnyddir yn y ddogfen hon

At ddibenion y canllawiau statudol hyn, diffinnir y termau canlynol.

Anghenion addysgol arbennig (AAA)

Mae gan blant a phobl ifanc anghenion addysgol arbennig os oes ganddynt anhawster dysgu, sy'n golygu bod angen gwneud darpariaeth addysgol arbennig ar eu cyfer.

Mae gan blant a phobl ifanc anhawster dysgu:

- (a) os ydynt yn wynebu anhawster wrth ddysgu sydd gryn dipyn yn waeth na'r hyn a wynebir gan y mwyafrif o blant a phobl ifanc o'r un oed
- (b) os oes ganddynt anabledd sy'n eu hatal neu'n eu rhwystro rhag defnyddio cyfleusterau addysgol o'r fath a ddarperir yn gyffredinol ar gyfer plant a phobl ifanc o'r un oed mewn ysgolion yn ardal yr awdurdod lleol
- (c) os ydynt o dan oedran ysgol gorfodol ac yn cyd-fynd â'r diffiniadau yn (a) neu (b) uchod neu byddent yn cael eu diffinio yn y fath fodd pe na bai darpariaeth addysgol arbennig yn cael ei sicrhau ar eu cyfer.

Mae darpariaeth addysgol arbennig yn golygu:

- (a) yn achos plant neu bobl ifanc sy'n ddwy oed neu'n hŷn, darpariaeth addysgol sy'n ychwanegol at, neu mewn ffyrdd eraill yn wahanol i'r ddarpariaeth addysgol sydd ar gael yn gyffredinol ar gyfer plant neu bobl ifanc o'r un oedran mewn ysgolion (ac eithrio ysgolion arbennig) a gynhelir gan yr awdurdod lleol yn yr ardal
- (b) yn achos plant sydd dan ddwy oed, unrhyw fath o ddarpariaeth addysgol.

(Gweler adran 312 o Ddeddf Addysg 1996.)

Anghenion dysgu ychwanegol (ADY)

Anhawster dysgu neu anabledd (p'un ai a yw'r anhawster dysgu yn deillio o gyflwr meddygol neu beidio), sy'n golygu bod angen darpariaeth addysgol ychwanegol (adran 2 o Ddeddf Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru) 2018).

Anabledd a pherson anabl

Mae gan unigolyn anabledd a) os oes gan yr unigolyn nam corfforol neu feddyliol, a b) os yw'r nam yn cael effaith andwyol sylweddol a hirdymor ar allu'r unigolyn i gyflawni gweithgareddau beunyddiol arferol. Mae cyfeiriad at berson anabl yn gyfeiriad at berson sydd ag anabledd (adran 6 o Ddeddf Cydraddoldeb 2010).

Arwahanrwydd

Mae'n cyfeirio at fod neu deimlo'n wahanol o ran golwg neu gymeriad i'r hyn sy'n gyfarwydd, yn ddisgwyliedig neu'n cael ei dderbyn yn gyffredinol.

Bwlio ar-lein

Mae'n disgrifio pob math o fwlio sy'n digwydd trwy gyfrwng technoleg, a chaiff ei alw yn seibrfwlio hefyd.

Bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn

Mae'n cyfeirio at unrhyw fath o fwlio sy'n gysylltiedig â'r nodweddion sy'n cael eu hystyried yn rhan o hunaniaeth unigolyn neu'r grŵp y canfyddir ei fod yn perthyn iddo. Mae bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn yn cynnwys y nodweddion gwarchodedig ond mae hefyd yn gallu ymestyn y tu hwnt i'r nodweddion hynny a gall arwain at fwlio oherwydd amrywiaeth o resymau eraill megis statws cymdeithasol a chefnidir.

Cyfeiriadedd rhywiol

Mae'n disgrifio'r atyniad rhywiol, rhamantus neu emosiynol y bydd unigolyn yn ei deimlo at rywun arall. Efallai y bydd pobl yn defnyddio'r termau hoyw, lesbiaidd neu strêr i ddisgrifio'u cyfeiriadedd rhywiol.

Cyfiawnder adferol

Mae dull adferol yn ffordd o fynd i'r afael â gwrthdaro sy'n ffocysu ar y niwed sydd wedi'i achosi. Mae'n cynnwys pawb sy'n rhan o'r sefyllfa.

Dyletswydd Cydraddoldeb y sector cyhoeddus

Dyma'r ddyletswydd ar awdurdodau cyhoeddus i ystyried o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010 roi sylw dyledus i'r angen i:

- (a) ddileu gwahaniaethu, aflonyddu, erledigaeth ac unrhyw ymddygiad arall a waherddir o dan y Ddeddf honno
- (b) hybu cyfle cyfartal rhwng unigolion sy'n rhannu nodwedd warchodedig berthnasol ac unigolion sydd heb y nodwedd honno
- (c) meithrin cydberthnasau da rhwng unigolion sy'n rhannu nodwedd warchodedig berthnasol ac unigolion sydd heb y nodwedd honno.

Estyn

Arolygiaeth addysg a hyfforddiant Cymru yw Estyn. Mae'n darparu gwasanaeth arolygu a chynghori annibynnol ar ansawdd a safonau'r addysg a'r hyfforddiant a ddarperir yng Nghymru.

Gwyliedydd

Rhywun sy'n bresennol, p'un ai a fydd hynny ar-lein neu yn y byd go iawn, yn ystod digwyddiad bwlio, ond ni fydd yn cyfranogi.

Hil

Mae'n cynnwys lliw, cenedligrwydd a tharddiad ethnig neu genedlaethol (adran 9 o Ddeddf Cydraddoldeb 2010).

Hunaniaeth o ran rhywedd

Mae'n cyfeirio at ystyr mewnol unigolyn o'i ryw ei hun, boed hynny'n wrywaidd, yn fenywaidd neu'n rhywbeth arall (gweler anneuaidd). Nid yw hunaniaeth pobl o ran rhywedd bob amser yn cyd-fynd â'r rhyw a bennwyd iddynt ar adeg eu geni (gweler 'trawsryweddol/traws').

LGBT

Mae'n cyfeirio at bobl lesbiaidd, hoyw, deurywiol a thrawsryweddol/traws. Gellir ychwanegu llythrennau eraill at yr acronym i gynnwys grwpiau a hunaniaethau eraill, er enghraifft, I (rhyngrywiol), Q ('queer' neu'n cwestiynu) ac A (anrhywiol/anrhamantaidd).

Nodweddion gwarchodedig

O dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010, mae'n anghyfreithlon gwahaniaethu yn erbyn rhywun oherwydd: oedran; anabled; aillbennu rhywedd; priodas a phartneriaeth sifil; beichiogrwydd a mamolaeth; hil; crefydd neu gred; rhyw; cyfeiriadedd rhywiol. Gelwir y rhain yn nodweddion gwarchodedig.

Plant a phobl ifanc

Pobl dan 18 oed, yn unol â'r diffiniad o 'blant' yn Neddf Plant 1989.

Rhywedd

Bydd yn cael ei ddefnyddio'n aml i ddweud a yw rhywun yn ystyried ei hunaniaeth yn fenywaidd, yn wrywaidd neu'n anneuaidd (gweler hunaniaeth o ran rhywedd). Gellir ei ddefnyddio'n ehangach hefyd i gyfeirio at sut mae grymoedd cymdeithasol a diwylliannol yn creu gwahaniaethau ac anghydraddoldebau rhwng menywod, dynion a phobl anneuaidd, gan gynnwys trwy normau cymdeithasol, rolau rhywedd a stereoteipiau rhywedd.

Rhyw

Caiff ei bennu i unigolyn ar sail ei nodweddion rhyw sylfaenol (organau cenhedlu) a'i swyddogaethau atgenhedlu. Nid yw hunaniaeth pobl o ran rhywedd bob amser yn cyd-fynd â'r rhyw a bennwyd iddynt adeg eu genedigaeth (gweler trawsryweddol/traws). Weithiau, defnyddir y termau 'rhyw' a 'rhywedd' yn gyfnewidiol i nodi a yw rhywun yn fenywaidd, yn wrywaidd neu'n anneuaid.

Targedau

Mae'n cyfeirio at blant a phobl ifanc sy'n cael eu bwlio.

Tramgwyddwr

Mae'n cyfeirio at blant a phobl ifanc sy'n ymddwyn yn fwliaid tuag at eraill.

Trawsryweddol/traws

Term ymbarél i ddisgrifio pobl nad yw eu rhywedd yr un fath â'r rhyw a bennwyd iddynt ar adeg eu genedigaeth, neu bobl sy'n teimlo'n anfodlon â'r rhyw a bennwyd iddynt ar adeg eu genedigaeth.

Trosedd casineb

Term y gellir ei ddefnyddio i ddisgrifio amrywiaeth o ymddygiad troseddol pan gaiff y tramgwyddwr ei symblu gan elyniaeth neu phan fydd yn dangos gelyniaeth tuag at un o nodweddion y targed, a gallai hynny gynnwys anabledd, hil, crefydd, cyfeiriadedd rhywiol neu hunaniaeth y targed o ran rhywedd. Gall trosedd casineb gynnwys difenwi geiriol, codi ofn, bygythiadau, aflonyddu, ymosod a bwlio, yn ogystal â difrodi eiddo. Gall y tramgwyddwr hefyd fod yn ffrind, yn ofalwr neu'n gydnabod sy'n cam-fanteisio ar y berthynas â'r targed er mwyn budd ariannol neu oherwydd rhyw fath o ddiben troseddol arall.

Ysgol

Mae'n golygu sefydliad addysgol oddi allan i'r sector addysg bellach a'r sector addysg uwch a sefydliad sy'n darparu:

- (a) addysg gynradd
- (b) addysg uwchradd
- (c) addysg gynradd ac uwchradd

p'un ai a yw'r sefydliad hefyd yn darparu addysg ran-amser sy'n addas i ofynion dysgwyr iau neu addysg bellach.

Statws y canllawiau hyn

Mae'r canllawiau hyn yn rhai statudol. Mae Gweinidogion Cymru wedi arfer eu pwerau yn adran 175 Deddf Addysg 2002 (dyletswyddau awdurdodau lleol a chyrff llywodraethu mewn perthynas â lles plant) i ddarparu'r canllawiau hyn. Mae'n rhaid i awdurdodau lleol roi sylw i'r canllawiau hyn wrth arfer eu swyddogaethau addysg.

Mae'r canllawiau statudol hyn yn cyfeirio at ddyletswyddau cyfreithiol, ac at faterion y mae'n rhaid i unigolion roi sylw iddynt. Mae'n nodi disgwyliad Llywodraeth Cymru, yn amlinellu arferion da ac yn gwneud argymhellion. Yn y canllawiau hyn, mae Llywodraeth Cymru yn defnyddio'r termau canlynol i nodi statws pwynt a wneir yn y canllawiau statudol hyn:

- 'Mae'n rhaid' yn golygu bod dyletswydd gyfreithiol i gyflawni camau gweithredu penodol neu beidio gwneud rhywbeth penodol.
- 'Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl' yn golygu bod Gweinidogion Cymru wedi nodi cyfres o gamau gweithredu neu ddull o weithredu ac maent yn disgwyl y byddir yn cadw at hynny. Dylai ysgolion gadw at y camau gweithredu neu'r dull gweithredu oni bai y byddant yn nodi rheswm da dros weithredu'n groes i hynny, a gellir gofyn iddynt gyfiawnhau hynny i Weinidogion Cymru, ombwdsmyr, comisiynwyr annibynnol neu bartion eraill o'r fath.
- 'Mae Llywodraeth Cymru yn argymhell' yn golygu bod Gweinidogion Cymru wedi nodi cyfres o gamau gweithredu neu ddull o weithredu ac maent yn disgwyl y byddir yn cadw at hynny. Dylai ysgolion ystyried yr argymhelliad ond mater iddynt hwy fel y gwelant yn ddoeth yw dewis cadw at y camau neu'r dull gweithredu argymelledig neu beidio.
- 'Mae Llywodraeth Cymru yn cynghori' yn golygu bod Gweinidogion Cymru wedi amlinellu cyngor i ysgolion ynghylch materion yn ymwneud â bwlio.

- 1.1 Er gwaethaf gwaith gan ysgolion a gwasanaethau eraill yn ogystal â mentrau gan lywodraeth leol a llywodraethau Cymru a'r DU, mae bwlio yn broblem sy'n parhau i beri pryder enbyd i lawer. Mae mannau ar-lein a chyfryngau cymdeithasol wedi cynnig offer a chyfleoedd newydd i fwlio eraill.
- 1.2 Canfuwyd mai'r Deyrnas Unedig yw un o'r gwledydd gwaethaf o ran boddhad plant a phobl ifanc â'u bywyd, a chyfeirir at fwlio fel un o'r pethau sy'n achosi hyn¹. Gall ymddygiad bwliaidd fod yn arwydd o anfanteision eraill sy'n bodoli ym mywyd plentyn neu berson ifanc, sy'n adlewyrchu diffyg boddhad yn gyffredinol â bywyd².
- 1.3 Mae bwlio yn ymddygiad dynol ymosodol cyffredin a gall hynny gael ei ddylanwadu gan ofni eraill sy'n wahanol, dicter, rhagfarn neu ddial. Mewn rhai achosion, mae bwlio yn ymddygiad hunanamddiffynol sydd wedi'i ddysgu. Gall ffactorau ac agweddau yn y newyddion ac ar y cyfryngau, yn y gymuned, mewn teuluoedd ac ym mhawb ohonom ni, danio'r awydd i fwlio eraill.
- 1.4 Yn sgil bygythiadau digidol cynyddol a rhagfarnau ehangach a gaiff eu mynegi ar-lein ac yn y byd go iawn, mae rhoi pwyslais ar herio bwlio yn bwysicach efallai nag erioed o'r blaen. Yng Nghymru a Lloegr mae cynnydd yn nifer achosion o droseddau casineb sy'n cael eu hadrodd³ yn dangos bod angen herio gwahaniaethu. Mae miloedd o blant a phobl ifanc yng Nghymru wedi dweud bod bwlio yn dal yn flaenoriaeth bennaf iddynt⁴. Mae'n effeithio ar gymaint ohonynt, a dyna yw un o'r rhesymau pam bydd bwlio yn aml ar frig rhestrau o bryderon pennaf mewn arolygon. Mae galwadau gan blant a phobl ifanc am gamau gweithredu gan oedolion yn cael eu hategu gan ystod o waith ymchwil, sy'n amlygu effeithiau dinistriol a pharhaol posibl bwlio: nid yn unig ar dargedau ond ar dramgwyddwyr bwlio a gwylieddyddion hefyd. Gall effeithiau difrifol fod yn rhai tymor hir, gan gynnwys iechyd meddwl gwael a gwaethygu llesiant.
- 1.5 Gall bwlio hefyd wneud i blant a phobl ifanc deimlo'n unig ac wedi'u hynysu yn gymdeithasol. Mae'r dystiolaeth gynyddol am brofiadau niweidiol yn ystod plentynod (ACEs) yn dangos sut gall profiadau plentynod effeithio'n sylweddol ar allu unigolyn i sefydlu a chynnal chydberthnasau yn ystod plentynod neu gyfnod llencyndod, ynghyd â'r effeithiau sy'n para am gyfnod sylweddol a hyd nes bydd rhywun yn oedolyn. Dyma pam mae mor bwysig sicrhau bod plant yn cael profiadau cadarnhaol o gydberthnasau.
- 1.6 Ym mis Gorffennaf 2018, adroddodd y Gymdeithas Genedlaethol er Atal Creulondeb i Blant (NSPCC) fod Childline wedi cynnal 4,636 o sesiynau cwnsela yn ymwneud ag unigrwydd yn 2017-18; cynnydd o 14 y cant ers y flwyddyn flaenorol. Cafodd merched bron iawn 8 o bob 10 o'r sesiynau cwnsela. Y rhesymau mwyaf cyffredin a nodwyd dros eu teimladau cynyddol o unigrwydd oedd bwlio, anawsterau iechyd meddwl a defnydd o'r cyfryngau cymdeithasol. Gellir gweld hyn hefyd yn *A place to belong*, adroddiad a gyhoeddwyd gan UK Youth yn 2018.

¹ Prosiect Children's Worlds www.isciweb.org/

² Cymdeithas y Plant: *The Good Childhood Report 2017*

www.childrenssociety.org.uk/what-we-do/resources-and-publications/the-good-childhood-report-2017

³ Mae ystadegau'r Swyddfa Gartref yn dangos cynnydd o 15 y cant mewn troseddau casineb a gofynodwyd ledled Cymru Wales o'i gymharu â 2016-17 – gweler www.gov.uk/government/statistics/hate-crime-england-and-wales-2017-to-2018.

⁴ Yn 2016, dywedodd plant a phobl ifanc wrth Gomisiynydd Plant Cymru fod bwlio yn dal yn flaenoriaeth bennaf iddynt.

Yn ôl yr adroddiad hwnnw, pan ofynnwyd i weithwyr ieuenctid nodi prif achosion unigrwydd ymhlith ieuenctid, bwlio oedd un o'r tri ateb mwyaf niferus a gafwyd ganddynt (83 y cant)⁵.

- 1.7 Gall stigma a gwahaniaethu ynghylch afiechyd meddwl achosi bwlio; fodd bynnag, yn yr un modd, gall bwlio gyfrannu at y sawl sy'n cael ei dargedu yn datblygu ieuchyd meddwl a llesiant gwael. Bydd mynd i'r afael ag achos gwreiddiol bwlio yn aml yn digwydd cyn gwella llesiant meddyliol y plentyn neu'r person ifanc.
- 1.8 Os bydd bwlio yn amlwg mewn ysgol, ni fydd yr un dysgwr yn gallu mwynhau ei hawliau yn llawn o dan Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn (CCUHP), gan gynnwys bod yn ddiogel a chael addysg⁶.
- 1.9 Mae ymddygiad bwliaidd yn:
 - niweidio'r holl unigolion sy'n ymwneud â hynny
 - dod yn ganolbwynt profiad dysgwr o'i fywyd beunyddiol
 - tanseilio diogelwch, llesiant a chyrhaeddiad
 - niweidio ethos yr ysgol
 - andwyol i'r ysgol a'r gymuned ehangach
 - effeithio ar wylidyddion a'r sawl sy'n gwybod ei fod yn gyffredin yn eu hysgol.
- 1.10 Bydd plant newydd yn dod yn rhan o fyd cymdeithasol ysgolion bob blwyddyn a bydd mathau newydd o fwlio hefyd yn datblygu'n ddiddiwedd. Mewn amgylchedd ble mae diddordebau a gweithgareddau plant a phobl ifanc yn newid, â chymorth technoleg newydd, nid yw hyn yn syndod. Dyna pam mae angen i ni adnewyddu ein hymdrechion yn gyson i ddeall a herio'r ymddygiad cymhleth hwn a gwerthuso ein gwaith. Mae'n bwysig cofio na fydd y rhan fwyaf o blant yn bwlio eraill ac y gall ymddygiad gofalgwr a chadarnhaol ddod yn rhywbeth arferol os datblygir y diwylliant priodol mewn ysgol.
- 1.11 Bydd ysgolion effeithiol yn mynd ati i atal pob math o fwlio ac i liniaru ei effeithiau pan fydd yn digwydd. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i bob ysgol fabwysiadu'r dull hwn a dylai awdurdodau lleol gynnig arweiniad rhagweithiol er mwyn annog ysgolion. Mae hyn yn cynnwys addysgu plant a phobl ifanc a hyfforddi staff am barch, ymddygiad cadarnhaol, stereoteipiau a mynd i'r afael a rhagfarn, ennyn hyder i herio iaith annerbyniol a mynd i'r afael â hynny yn unol â phrotocolau'r ysgol. Mae hefyd yn golygu goruchwyllo effeithiol rhwng gwersi, a darparu mannau diogel ar gyfer dysgwyr agored i niwed yn ystod y cyfnodau hyn.
- 1.12 Mae'r ddogfen hon yn rhan o gyfres o ganllawiau statudol a chynghorol sy'n trafod swyddogaethau a chyfrifoldebau cyrff llywodraethu ysgolion a gynhelir, staff ysgolion, rhieni/gofalwyr a phlant a phobl ifanc.

⁵ Adroddiad UK Youth 2018 *A Place to Belong* <https://ukyouth.org/wp-content/uploads/2018/08/A-Place-To-Belong-The-role-of-local-youth-organisations-in-addressing-youth-loneliness.pdf>

⁶ CCUHP, Erthyglau 19 a 28, y gwnaeth y Deyrnas Unedig eu llofnodi ym 1991.

- 1.13 I gyd-fynd â'r gyfres o ganllawiau, mae pecyn cymorth ar-lein ar gael sy'n cynnwys adnoddau i gynorthwyo i weithredu'r canllawiau ar lefel weithredol. Ble byddwch chi'n gweld y symbol canlynol yn y canllawiau hyn, bydd hynny'n dynodi bod adnoddau ar gael.

Grym iaith

- 1.14 Mae dadl yn digwydd ar hyn o bryd ynghylch yr iaith a ddefnyddir wrth drafod ymddygiad bwliaidd. Mae defnyddio iaith sy'n cynnwys geiriau bwliaidd neu eiriau ymosodol megis 'sathru', 'cicio allan' neu 'ymladd yn erbyn' bwlio yn cael ei herio. Ni phrofwyd bod hyn yn llwyddo i leihau bwlio yn effeithiol. Yn hytrach na hynny, mae'n atgyfnerthu'r syniad fod gan y sawl sy'n rymus rym dros y gwan, sy'n gwneud i ddysgwyr ddymuno bod yn aelod o'r grŵp 'pwerus' yn hytrach nag yn aelod o'r grŵp 'gwan'. Gall hyn annog aelodau gwannach o grwpiau i ddechrau bwlio rhai eraill sy'n wannach na hwy i geisio pwysleisio rhyw fath o oruchafiaeth. I'r gwrthwyneb, y nod yw creu cymuned barchus ble mae ei haelodau yn dysgu byw ochr yn ochr â'i gilydd gan ymddwyn yn llai ymosodol.
- 1.15 Wrth gyfeirio at y rolau sydd gan unigolion mewn digwyddiadau bwlio, mae'n well peidio â labelu plant a phobl ifanc fel 'dioddefydd' neu 'fwli' oherwydd:
- bydd dysgwyr yn aml yn cael eu hannog i 'gasáu bwlio', a gall hynny gael ei ddehongli fel casáu unigolion sy'n bwlio. Mae'n label y gall plentyn neu berson ifanc ei fewnoli a cheisio'i wireddu, neu fe all lesteirio ei allu i newid ei ymddygiad. Trwy beidio â labelu rhywun yn fwli, bydd cyfle yn cael ei greu i'w helpu i newid ei ymddygiad annerbyniol a defnyddio ei rym neu ei allu i arwain trwy ddulliau eraill. Mae'n fuddiol gwahanu'r unigolion oddi wrth yr ymddygiad er mwyn caniatáu i'r unigolyn newid. Ni hoffir eu hymddygiad neu caiff ei ystyried yn annerbyniol, ond nid ydynt yn cael eu casáu fel unigolion
 - gall labelu dysgwyr fel 'dioddefwyr' wreiddio eu 'harwahanrwydd' yn ddyfnach a sicrhau na fyddant yn cael eu derbyn gan eu cyfoedion. Byddant yn cael eu hystyried yn wan a bydd llawer o blant a phobl ifanc yn eu hosgoi rhag ofn iddynt hwythau gael eu hystyried yn yr un modd. Bydd rhai plant sy'n cael eu targedu yn dechrau credu mai hwy sydd ar fai os byddant yn cael eu bwlio ac yn ystyried eu hunain yn ddioddefwyr.
- 1.16 I adlewyrchu hyn, mae'r canllawiau yn defnyddio'r termau 'targed' a 'thramgwyddwr'. Mae gan bawb sy'n ymwneud â bwlio lawer o rolau gwahanol, gan gynnwys gwylieddyddion sy'n dystion i fwlio. Ni fydd y sefyllfa yn eglur bob amser.

Beth yw bwllo?

Diffinio ymddygiad bwliaidd

- 2.1 Nid oes diffiniad cyfreithiol o fwlio yng Nghymru nac ym Mhrydain Fawr ychwaith. Felly, mae'r diffiniad sy'n cael ei ddefnyddio yn y canllawiau hyn yn ychwanegu at egwyddorion a ddefnyddir yn eang sydd wedi cael eu sefydlu yn y Deyrnas Unedig ers 1993⁷.
- 2.2 At ddibenion y canllawiau hyn, diffinnir bwllo fel:

Ymddygiad gan unigolyn neu grŵp, sy'n cael ei ailadrodd yn raddol dros gyfnod, sy'n niweidio eraill yn fwriadol, naill ai'n gorfforol neu'n emosiynol.

- 2.3 Mae trafodaeth lawn ynghylch diffinio bwllo a'r gwahanol fathau o fwlio wedi'i chynnwys yn y canllawiau ar gyfer ysgolion. Mae hyn yn cynnwys dynameg bwllo, sut caiff bwllo ei gyfleu, sut bydd yn amrywio pan fydd y targed yn perthyn i grwpiau gwahanol a beth sydd ddim yn fwlio.
- 2.4 Ar wahân i'r niwed uniongyrchol a wneir i'r sawl sy'n cael eu targedu, bydd dysgwyr sy'n ymwybodol o fwlio yn eu hysgol yn ofni cael eu bwllo eu hunain ar ryw adeg neu'i gilydd, a bydd rhai'n teimlo'n euog am beidio ag atal yr hyn byddant yn ei weld. Gall hyn achosi trallod meddyliol i lawer⁸.

Pwysigrwydd cael diffiniad clir o fwlio

- 2.5 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol helpu ysgolion i gadarnhau beth yw ystyr ymddygiad bwliaidd fel man cychwyn hanfodol. Mae cytuno ar ddiffiniad yn rhoi cyfle i'ch ysgolion sicrhau bod eu gwerthoedd a'u gweledigaeth yn cyd-fynd â hynny a chreu fframwaith cyson o bolisiau a gweithdrefnau. Bydd y diffiniad yn cael ei ddefnyddio mewn hyfforddiant ar gyfer staff, mewn gwaith gwrth-fwlio rheolaidd gyda dysgwyr ac i gyfleu'r safbwynt yn glir i rieni/gofalwyr. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd y diffiniad yn glir ac yn gyson i gymuned gyfan yr ysgol.
- 2.6 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol fynd ati i annog ysgolion i ymgynghori â dysgwyr wrth ddatblygu'r polisi. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd dysgwyr yn cael fersiwn o bolisi'r ysgol sy'n cynnwys esboniad clir a syml o'r diffiniad.
- 2.7 Os yw polisi gwrth-fwlio ysgol yn cynnwys disgrifiad clir o'r gwahanol fathau o fwlio, mae ymchwil wedi canfod bod yr ysgol gyfan yn fwy tebygol o fynd i'r afael â'r materion hyn⁹. Er eu bod yn annerbyniol,

⁷ Olweus, D (1993) *Bullying at School: What we know and what we can do*. Blackwell

⁸ Rivers, I, Poteat, VP, Noret, N ac Ashurst, N (2009) 'Observing Bullying at School: The Mental Health Implications of Witness Status', *School Psychology Quarterly*, 24(4), tt.211–223. American Psychological Association.

⁹ Smith, P, Smith, C, Osborn, R a Samara, M (2008) 'A content analysis of school anti-bullying policies: progress and limitations', *Educational Psychology in Practice*, 24(1), tt.1–12

ni fyddai rhai mathau o ymddygiad yn cael eu hystyried yn fwlio fel arfer. Disgrifir enghreifftiau o ymddygiad o'r fath yn y canllawiau ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion a gynhelir (llyw.cymru/canllawiau-gwrth-fwlio). Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion fynd i'r afael â'r achosion hyn yn unol â pholisi ymddygiad yr ysgol, os bydd hynny'n briodol.

- 2.8 Gall rhai mathau o ymddygiad bwliaidd fod yn dramgwydd troseddol, er enghraifft, troseddau casineb, annog trais neu rannu delweddau o blant neu bobl ifanc sydd dan oed yn anghyfreithlon. Mae deddfwriaeth hefyd yn ymdrin â'r amgylchiadau hynny pan all bwlio fod yn 'gyfathrebu maleisus'.

Sylwadau sarhaus a chellwair

- 2.9 Bydd plant a phobl ifanc yn aml yn protestio trwy ddweud mai jôc neu gellwair oedd digwyddiad. Os bydd dau ffrind sydd â grym cyfartal yn cellwair â'i gilydd yn aml, ni ystyrir hynny'n fwlio. Os bydd un dysgwr yn defnyddio'r hyn mae'n honni sy'n gellwair i fychanu neu fygwth dysgwr arall, sydd heb rym i atal hynny ac sy'n cael ei niweidio neu'n teimlo'n ofnus oherwydd hynny, mae'n debyg y bydd hynny'n golygu ei fod wedi croesi'r ffin rhwng cellwair a bwlio.
- 2.10 Mae hyn yn dangos bod angen i ysgolion fynd i'r afael ag unrhyw ddigwyddiadau y byddant yn cael eu hysbysu amdanynt a'u cofnodi. Dylai hyn ddatgelu unrhyw ddigwyddiadau sydd wedi'u cofnodi'n flaenorol a chaniatáu i asesiad ystyriol gael ei wneud. Mae rhagor o wybodaeth ynghylch rhoi gwybod am ddigwyddiadau a'u cofnodi a'u monitro ar gael yn adran 11 o'r canllawiau statudol ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion a gynhelir.

Bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn

Rhagfarn yn ei gyd-destun

- 3.1 Bydd achosion o fwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn yn aml yn cynnwys neu'n mynegi syniadau, stereoteipiau a rhagfarnau yn ymwneud â gwahaniaethu ac anghydraddoldeb sy'n bodoli ar y pryd yn y gymdeithas ehangach. Mae'r syniadau a'r agweddau hyn yn cynnwys gelyniaeth tuag at bobl sydd â nodweddion gwarchodedig megis dysgwyr sy'n anabl (gall hynny gynnwys y sawl sydd ag anghenion addysgol arbennig¹⁰); dysgwyr sy'n lesbiaidd, hoyw neu ddeurywiol; neu rai sy'n cwestiynu eu rhywedd neu sy'n drawsryweddol/traws neu ddysgwyr y mae eu hethnigrwydd, hil, golwg, cefndir crefyddol neu rywedd yn wahanol i dramgwyddwyr ymddygiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn. Gall ymddygiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn gael ei gyfeirio hefyd tuag at y sawl sydd heb nodweddion gwarchodedig, a gall arwain at fwlio oherwydd amrywiaeth o resymau eraill megis statws cymdeithasol a chefnidir.

- *Llywodraeth Cymru: Taflenni ffeithiau herio bwlio mewn ysgolion*
- *Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol: Yr hyn y mae cyfraith cydraddoldeb yn ei olygu i chi fel darparwr addysg yng Nghymru: Ysgolion*
- *Llywodraeth Cymru: Cod ymddygiad anghenion addysgol arbennig Cymru*
- *Adnoddau Gwasanaeth Erlyn y Goron i ysgolion*
- *Adnoddau Equaliteach*
- *Estyn: Gweithredu ar fwlio*

hwb.gov.wales/playlists/view/dc71ec16-66bd-4bc7-8da1-b07617daa45b/cy/3

- 3.2 Ceir llawer o enghreifftiau o ymddygiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn. Gallai rhai o'r rhain gynnwys:

- stigmatiddio dysgwr sydd ag anabledd neu angen addysgol arbennig
- defnyddio iaith homoffobig, deuffobig, trawsffobig, rhywiaethol neu hiliol
- mynd ati'n fwriadol i geisio tynnu unrhyw ddillad crefyddol, er enghraifft, hijab, kippah, twrban, cap neu orchudd
- defnyddio sylwadau rhywiaethol, cyffwrdd digroeso, neu dynnu lluniau heb ganiatâd
- gwneud sylwadau am olwg rhywun, er enghraifft, ei bwysau neu liw ei wallt.

Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff pob math o ragfarn ei herio.

¹⁰ Dylid ei newid i 'anghenion dysgu ychwanegol' yn dilyn gweithredu Deddf Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg (Cymru) 2018.

- 3.3 Mae rhai nodweddion elfennol penodol yn gyffredin i bob math o ymddygiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn yn erbyn nodweddion gwarchodedig. Felly, bydd yr un egwyddorion sylfaenol yn berthnasol wrth fynd ati i'w hatal a'u herio. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff pob math o ragfarn ei herio yn yr un modd. Efallai bydd gan unigolion fwy nag un nodwedd warchodedig. Fodd bynnag, mae gan bob math gwahanol o fwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn nodweddion nodedig penodol, ac felly, mae angen mynd i'r afael â phob un yn sensitif ac yn ystyriol.
- 3.4 Mae rhagor o wybodaeth am y mathau penodol o fwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn ar gael yn y canllawiau ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion a gynhelir (llyw.cymru/canllawiau-gwrth-fwlio).
- 3.5 Mae Deddf Cydraddoldeb 2010 yn darparu amddiffyniad rhag gwahaniaethu, aflonyddu ac erledigaeth i ddysgwyr sydd ag un o'r nodweddion gwarchodedig. Mae Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol ystyried yn briodol yr angen i:
- ddileu gwahaniaethu, aflonyddu ac erledigaeth
 - hybu cyfleoedd cyfartal
 - meithrin cydberthnasau da ar draws yr holl nodweddion gwarchodedig.

Mae rheoliadau a wnaed o dan adran 149 o Ddeddf Cydraddoldeb 2010 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol gyhoeddi amcanion sydd wedi'u llunio i'w galluogi i gyflawni Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus yn well. Mae dealltwriaeth o agweddau a phoblogaethau lleol yn ddefnyddiol wrth gynllunio'r amcanion hyn.

- 3.6 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff pob digwyddiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn ei gofnodi'n gywir i alluogi ysgolion i fonitro patrymau ac atal gwahaniaethu. Bydd awdurdodau lleol yn monitro digwyddiadau sy'n gysylltiedig â rhagfarn yn rheolaidd ac maent yn ei gwneud yn ofynnol i ysgolion roi gwybod am y rhain. Bwriad hyn yw galluogi ysgolion ac awdurdodau lleol i fonitro eu cydymffurfiaeth â Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus.

Atal bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn

- 3.7 Bydd ysgolion effeithiol yn mynd ati'n rhagweithiol i atal pob math o fwlio ac i liniaru ei effeithiau pan fydd yn digwydd. Mae hyn yn cynnwys addysgu dysgwyr a hyfforddi staff ynghylch stereoteipiau a herio rhagfarn, a pheidio ofni herio iaith annerbyniol.

Gweithredu cadarnhaol

- 3.8 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol annog ysgolion i fabwysiadu'r dull gweithredu hwn a chofnodi digwyddiadau fel y gellir nodi patrymau o ymddygiad sy'n gysylltiedig â rhagfarn.
- 3.9 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl bod gan awdurdodau lleol gynlluniau cydlynol yn eu lle i ddatblygu cynhwysiant, a dylent fod wedi'u cysylltu â strategaethau gwella ysgolion.

Rôl awdurdodau lleol

- 4.1 Mae awdurdodau lleol yn effeithiol pan maent yn gallu cynnig cyngor a chymorth i ysgolion ynghylch arferion gorau o ran atal a herio bwllo. Gall polisi gwrth-fwllo awdurdod lleol gynnig arweiniad ynghylch arferion gorau i ysgolion yn yr ardal. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd cyngor ynghylch dulliau o atal bwllo yn seiliedig ar dystiolaeth a'u haddasrwydd i'r ardal leol.

- *Llywodraeth Cymru: Ffurflen cofnodi digwyddiadau bwllo*
- *Llywodraeth Cymru: Ffuflen cofnodi digwyddiadau bwllo ar-lein*
- *Kidscape: Rhestr wirio polisi gwrth-fwllo*
- *Estyn: Arolygu diogelu mewn Ysgolion ac UC Dau*
- *Estyn: Gweithredu ar fwllo*
- *Estyn: Adolygiad o addysg perthnasoedd iach*
- *Estyn: Fframwaith arolygu ar gyfer ysgolion pob oed*
- *Llywodraeth Cymru: Adroddiad gan banel o arbenigwyr ar gwricwlwm newydd ar gyfer addysg rhyw a pherthnasoedd*
- *Llywodraeth Cymru: Cod ymddygiad wrth deithio*
- *Rhwydwaith Diogelu Cyd-destunol*
- *Cod ymddygiad ac ymarfer proffesiynol ar gyfer cofrestreion Cyngor y Gweithlu Addysg*
- *Safonau proffesiynol ar gyfer ymarferwyr addysg*
- *Llywodraeth Cymru: Cod ymarfer anghenion addysgol arbennig*
- *Ymateb i ddigwyddiadau a diogelu dysgwyr*
- *Llywodraeth Cymru: pecyn sefydlu gwasanaeth lles addysg (EWS)*
- *Llywodraeth Cymru: Gweithdrefnau cwyno ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion yng Nghymru*

hwb.gov.wales/playlists/view/dc71ec16-66bd-4bc7-8da1-b07617daa45b/cy/6

Beth yn union sy'n arferion gorau o ran atal a herio bwllo?

Gweithredu cadarnhaol

- 4.2 Mae'n rhaid i awdurdodau lleol¹¹ ddarparu gwasanaeth cwnsela annibynnol mewn perthynas ag anghenion ieuchyd, emosiynol a chymdeithasol ar gyfer plant a phobl ifanc yn eu hardal.

¹¹ Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013

4.3 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol:

- fynd ati i annog ysgolion i ddefnyddio dull sydd wedi ennill ei blwyf a gweithredu rhaglenni yn gywir ac yn effeithiol
- annog ysgolion bwydo ac ysgolion uwchradd i rannu gwybodaeth am ddulliau o atal bwlio â'i gilydd
- sefydlu camau gweithredu i hwyluso'r cyfnod pontio ar gyfer plant a phobl ifanc sy'n agored i niwed sy'n ymuno ag ysgol newydd
- creu dull cyson a chydlynol o atal bwlio mewn ardal awdurdod lleol, i'r fath raddau y bydd hynny'n bosibl neu'n addas
- arddangos cyngor a diweddariadau ynghylch bwlio ar gyfer ysgolion, plant, pobl ifanc a rhieni/gofalwyr ar wefan yr awdurdod lleol
- cydweithio â'r heddlu, darparwyr gwasanaethau teithio a chymunedau i sicrhau bod mannau problemus, er enghraifft, arosfeydd bysys ble bydd dysgwyr o wahanol ysgolion yn dod ynghyd, yn ddiogel
- monitro eich amcanion cydraddoldeb ac amcanion cydraddoldeb eich ysgolion a chynnydd tuag at gyflawni'r rhain
- cynnal hawliau plant a phobl ifanc a'u galluogi i ddathlu gwahaniaeth ar draws ardal yr awdurdod lleol a chyfranogi mewn penderfyniadau ynghylch mynd i'r afael â bwlio.

4.4 Dylai awdurdodau lleol hefyd:

- hyfforddi'r sawl sy'n ateb galwadau mewn gwasanaeth sydd ag un pwynt mynediad i ymateb yn briodol
- cynghori ysgolion ynghylch tueddiadau lleol trwy fonitro data ynghylch cydraddoldeb, yn unol â gofynion gwarchod data a gweithredu ymatebion neu ymyriadau fel y bo'n briodol.

4.5 Mae enghreifftiau o ymgysylltu cadarnhaol rhwng awdurdodau lleol a dysgwyr yn cynnwys:

- cefnogi digwyddiadau, ymgyrchoedd, drama a chynlluniau eraill, er enghraifft, yn ystod Wythnos Genedlaethol Gwrth-fwlio (Tachwedd) neu Ddiwrnod Diogelwch y Rhyngrwyd (Chwefror)
- hyrwyddo posteri gwrth-fwlio a gaiff eu creu gan blant a phobl ifanc – gellid gwneud hyn trwy eu harddangos ar fyrddau posteri cyhoeddus, bysys a threnau, neu mewn llyfrgelloedd a chanolfannau hamdden
- gwahodd plant a phobl ifanc i siarad yng nghyfarfodydd y cyngor
- cynnal trafodaethau gan ysgolion ynghylch bwlio yn siambr y cyngor.

Mae camau gweithredu o'r fath yn dangos bod eich awdurdod lleol o ddifrif ynghylch mynd i'r afael â bwlio ac yn dangos parch priodol at yr ymdrechion a wneir gan ddysgwyr i gyfrannu at lywio eu cymuned.

Ystyried y model cyflawni

- 4.6 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol annog ysgolion i ddefnyddio amrywiaeth o adnoddau fel rhan o'r dull maent wedi'i ddewis o fynd i'r afael â bwllo. Os na fydd adnodd penodol wedi llwyddo, bydd yn anfuddiol parhau i'w ddefnyddio, ac yn lle hynny, dylid defnyddio adnodd arall heb newid y rhaglen gyffredinol.
- 4.7 Nid yw Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff dysgwyr sy'n cael eu bwllo eu hannog i symud i ysgol newydd er mwyn datrys y mater. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff symud i ysgol arall ei ystyried os daw hi i'r pen yn unig. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol gydweithio â'u hysgolion i sicrhau y gwneir pob ymdrech i ddatrys problem ymddygiad heb ddefnyddio'r opsiwn hwn. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol herio ysgolion pan ddaw hi'n amlwg bod ysgol yn annog dysgwr a/neu ei rieni/gofalwyr i symud i ysgol arall fel dull o fynd i'r afael â bwllo. Bydd y plentyn neu'r person ifanc sy'n darged yn ddisgybl newydd yn y sefydliad nesaf ac yn wynebu'r anawsterau o ran cynefino sy'n deillio o hynny, ac os na chaiff y bwllo ei ddatrys yn yr ysgol gyntaf, gall hynny ei ddilyn ar-lein neu yn y gymuned ehangach. Bydd rheoli'r mwyafrif o achosion yn dda yn sicrhau ateb a wnaiff ganiatáu i'r sawl sy'n ymwneud â'r digwyddiad ddysgu ac aeddfedu, gan barhau yn eu hysgol. Efallai bydd angen amser, amynedd ac ymyriadau medrus.
- 4.8 Er enghraifft, ystyriwch y rhesymau sydd wrth wraidd y bwllo a galluogwch y targed a/neu'r tramgwyddwr i lunio cynnig i wneud iawn i'r dysgwr sy'n cael ei dargedu. Yn achos tramgwyddwyr bwllo, gall dysgu am y niwed maent wedi'i achosi arwain at ganlyniad gwahanol ym mhob achos. Bydd rhai yn elwa ar ddysgu i ddefnyddio eu grym a'u sgiliau arwain yn gadarnhaol. Fodd bynnag, bydd rhai tramgwyddwyr yn falch eu bod wedi llwyddo i sicrhau'r math hwn o effaith, felly, efallai bydd angen cymorth arnynt i gydnabod pam mae hyn yn annerbyniol.
- 4.9 Gallai ymyriadau arbenigol gynnwys dulliau dwysach o ddatblygu sgiliau cymdeithasol a rheoli emosiynau i helpu plant a phobl ifanc sydd ddim yn ymateb i'r system gyffredinol o atal a chynorthwyo. Er enghraifft, mae'r model iechyd cyhoeddus hefyd yn cydnabod bod bwllo, y tu hwnt i'r plentyn neu'r person ifanc, ei deulu a'r ysgol, yn adlewyrchu agweddau yn y gymuned, yn y cyfryngau ac yn y dirwedd ddigidol. Felly, efallai bydd plant a phobl ifanc yn adleisio sylwadau sarhaus, iaith amhriodol neu agweddau gwreig-gasaol y maent wedi'u dysgu adref neu wedi'u clywed yn eu hamgylchedd. Efallai y byddant yn defnyddio'r iaith hon heb sylweddoli'n llawn faint o niwed sy'n cael ei achosi gan hynny.
- 4.10 Amlinellir amrywiaeth o ddulliau effeithiol yn y canllawiau ar gyfer ysgolion. Efallai bydd angen amser i newid ymddygiad cymhleth, ac efallai y gwelir rhywfaint o gynnydd ac yna nifer o gamau yn ôl. Mae angen ymyriadau cyson mewn achosion mynych.

Gwasanaeth Lles Addysg

- 4.11 Gwaith y Gwasanaeth Lles Addysg yn yr awdurdod lleol yw sicrhau bod dysgwyr yn cael mynediad at ddarpariaeth addysg briodol. Un o'r prif feysydd y cynigir cymorth yn ei gylch yw presenoldeb yn yr ysgol a chynghori ynghylch llesiant y plentyn neu'r person ifanc. Mae hyn yn cynnwys ystyried rhesymau sydd wrth wraidd diffyg presenoldeb a rhoi sylw i ddiogelu. Fe wnaiff cynorthwyo dysgwyr, eu teuluoedd ac ysgolion i ddatrys materion yn ymwneud â diffyg presenoldeb (a gall hynny gynnwys bwlio) wella llesiant dysgwyr, a bydd hynny'n debygol o wella presenoldeb.

Gweithdrefnau cwyno

- 4.12 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd awdurdodau lleol yn sicrhau bod gan bob ysgol weithdrefnau cwyno priodol.
- 4.13 Os na fydd llywodraethwyr ysgol ar gael i wneud penderfyniad ynghylch cwyn, efallai bydd angen i'r awdurdod lleol ymyrryd i benodi unigolion addas i wneud hynny.
- 4.14 Yn unol â'r broses gwyno, gall rhieni/gofalwyr gyfeirio eu cwyn at yr awdurdod lleol os byddant yn credu bod yr ysgol a chorff llywodraethu'r ysgol heb lynu'n llawn wrth y broses. Disgwylir i awdurdodau lleol drin pob cwyn yn unol â phroses gweithredu cwynion Llywodraeth Cymru.

Y gyfraith sy'n ymwneud â bwllo

5.1 Mae dyletswyddau awdurdodau lleol sy'n cael sylw yn y canllawiau hyn yn ymwneud yn bennaf â:

- diogelu
- cydraddoldeb
- hawliau plant a phobl ifanc
- llesiant plant a phobl ifanc.

- *Llywodraeth Cymru: Canllawiau Cynnwys a Chynorthwyo Disgyblion*
- *Llywodraeth Cymru: Cenhadaeth ein cenedl*
- *Llywodraeth Cymru: Canllawiau cadw dysgwyr yn ddiogel*
- *Llywodraeth Cymru: Gweithdrefnau Amddiffyn Plant Cymru Gyfan*
- *Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol: A yw Cymru'n Decach?*
- *Llywodraeth Cymru: Canllaw i lywodraethwyr ysgolion yng Nghymru – Ymddygiad a phresenoldeb*
- *Llywodraeth Cymru: Fframwaith Cymhwysedd Digidol*
- *Llywodraeth Cymru: Canllawiau gwrthsafiad a pharch*
- *Llywodraeth Cymru: Cod Ymddygiad wrth Deithio*
- *Llywodraeth Cymru: Y Cod ymddygiad wrth deithio ar gyfer Cymru Gyfan*
- *Llywodraeth Cymru: Amddiffyn plant a phobl ifanc rhag camfanteisio rhywiol ar blant*
- *Cynulliad Cenedlaethol Cymru – Cadernid Meddwl – iechyd meddwl a llesiant mewn ysgolion*
- *Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol – Tuag at Gymru Decach*
- *Y Swyddfa Gartref: Ysgolion a Dyletswydd Prevent (Deddf Gwrthderfysgaeth a Diogelwch 2015)*
- *Estyn: Gweithredu ar fwlio*
- *Estyn: Fframwaith arolygu*
- *Llywodraeth Cymru: Cod ymarfer anghenion addysgol arbennig Cymru*
- *Llywodraeth Cymru: Gwasanaethau cwnsela annibynnol: canllawiau i awdurdodau lleol*

hwb.gov.wales/playlists/view/dc71ec16-66bd-4bc7-8da1-b07617daa45b/cy/10

- 5.2 Nid oes unrhyw ddiffiniad cyfreithiol o fwlio ym Mhrydain Fawr, ond gellir cymhwyso deddfwriaeth ehangach er mwyn mynd i'r afael â gweithredoedd bwliaidd penodol.
- 5.3 Mae deddfwriaeth sy'n gymwys yng Nghymru, y DU ac yn ryngwladol sy'n ceisio gwarchod hawliau plant a phobl ifanc i fyw bywyd heb unrhyw gamdriniaeth a niwed, gan gynnwys bwlio. Mae deddfwriaeth a chonfesiynau rhyngwladol presennol sy'n berthnasol i fwlio yng Nghymru yn cynnwys y canlynol (mewn trefn gronolegol):
- Deddf Amddiffyn Plant 1978 (fel y'i diwygiwyd)
 - Deddf Cyfathrebu Maleisus 1988
 - Deddf Cyfiawnder Troseddol 1988
 - Deddf Plant 1989
 - Deddf Addysg 1996
 - Deddf Diogelwch rhag Aflonyddu 1997
 - Deddf Hawliau Dynol 1998
 - Deddf Addysg 2002
 - Deddf Troseddau Rhywiol 2003 (fel y'i diwygiwyd)
 - Deddf Plant 2004
 - Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn
 - Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau Pobl Anabl (CCUHPA)
 - Deddf Addysg ac Arolygiadau 2006
 - Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008
 - Deddf Cydraddoldeb 2010
 - Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011
 - Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013
 - Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014
 - Deddf Troseddau Difrifol 2015
 - Deddf Gwrthderfysgaeth a Diogelwch 2015.

Diogelu

Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014

- 5.4 Awdurdodau lleol sydd â'r brif swyddogaeth statudol i ddiogelu lles plant a phobl ifanc yng Nghymru. Mae rheoliadau o dan Adran 134 o Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 yn nodi ble ddylid sefydlu Byrddau Diogelu Plant. Amcanion Bwrdd Diogelu Plant yw amddiffyn plant a phobl ifanc yn ei ardal sy'n profi camdriniaeth, esgeulustod neu niwed arall neu rai sydd mewn perygl o hynny, ac atal

plant a phobl ifanc yn ei ardal rhag bod mewn perygl o gamdriniaeth, esgeulustod neu niwed arall. Diffinnir 'camdriniaeth', 'niwed' ac 'esgeulustod' yn adran 197 (1) o Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Lles (Cymru) 2014.

Deddf Plant 2004

- 5.5 Mae Deddf Plant 2004 yn pennu gofynion sy'n ymwneud â diogelu a hybu lles plant a phobl ifanc. Mae adran 25 yn gosod dyletswydd ar bob awdurdod lleol i hybu cydweithredu, rhyngddynt hwy eu hunain ac asiantaethau sy'n bartneriaid iddynt, i geisio gwella llesiant plant a phobl ifanc yn eu hardal.
- 5.6 Mae adran 28 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol a'u partneriaid wneud trefniadau i sicrhau bod eu swyddogaethau'n cael eu cyflawni gan ystyried yr angen i ddiogelu a hybu lles plant a phobl ifanc.
- 5.7 Mae Llywodraeth Cymru wedi cyhoeddi canllawiau statudol *Cadw Dysgwyr yn Ddiogel* (gweler <https://llyw.cymru/cadw-dysgwyr-yn-ddiogel>) i helpu ysgolion i sicrhau bod ganddynt systemau effeithiol yn eu lle i greu a chynnal amgylchedd dysgu diogel i blant a phobl ifanc.

Cydraddoldeb

Deddf Hawliau Dynol 1998

- 5.8 Mae Deddf Hawliau Dynol 1998 yn nodi'r hawliau a'r rhyddidau sylfaenol y mae gan bawb yn y DU hawl i'w cael. Mae'n ymgorffori'r hawliau a nodir yn y Confensiwn Ewropeaidd ar Hawliau Dynol (ECHR) yng nghyfraith wladol Prydain. Daeth y Ddeddf Hawliau Dynol i rym yn y DU ym mis Hydref 2000.
- 5.9 Mae Deddf 1998 yn ei gwneud yn ofynnol i bob corff cyhoeddus, gan gynnwys ysgolion ac awdurdodau lleol, a chyrff eraill sy'n cyflawni swyddogaethau cyhoeddus, barchu a gwarchod hawliau dynol unigolion.

Deddf Cydraddoldeb 2010

- 5.10 Mae Deddf Cydraddoldeb 2010 yn gosod rhwymedigaethau ar awdurdodau cyhoeddus i ddileu gwahaniaethu, hybu cyfle cyfartal a meithrin cysylltiadau da rhwng unigolion sy'n rhannu nodwedd warchodedig ac unigolion sydd heb y nodwedd honno. Mae hyn yn canolbwyntio ar rôl awdurdodau lleol a'u cyfrifoldebau wrth weithredu'r Ddeddf Cydraddoldeb yng nghyd-destun ysgolion.
- 5.11 Mae gan awdurdodau lleol gyfraniad i'w wneud o ran helpu ysgolion i lunio eu hamcanion a'u cynlluniau strategol ynghylch cydraddoldeb.

Mesur Addysg (Cymru) 2011

- 5.12 Mae Mesur Addysg (Cymru) 2011 yn gosod dyletswydd ar awdurdodau lleol yng Nghymru i sicrhau bod llywodraethwyr ysgolion a gynhelir yng Nghymru yn cael unrhyw wybodaeth y mae'r awdurdod lleol yn ei hystyried yn briodol mewn cysylltiad â chyflawni swyddogaethau llywodraethwr ysgol, yn rhad ac am ddim. Mae **Rheoliadau Llywodraethu Ysgolion a Gynhelir (Gofynion Hyfforddi ar gyfer Llywodraethwyr) (Cymru) 2013**, a sefydlwyd o dan Fesur Addysg (Cymru) 2011, yn gosod gofynion ar lywodraethwyr ysgolion a chadeiryddion cyrff llywodraethu i gwblhau hyfforddiant. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol gynnwys trefniadau ar gyfer darparu gwybodaeth am rwymedigaethau o dan **Ddeddf Cydraddoldeb 2010** yn y trefniadau a wnânt i sicrhau y caiff llywodraethwyr ysgolion wybodaeth y mae'r awdurdod lleol yn ei hystyried yn briodol.
- 5.13 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i hyfforddiant gael ei ddarparu i alluogi llywodraethwyr ysgolion i gyflawni eu cyfrifoldebau statudol, a dylai'r awdurdod lleol fonitro'r amcanion strategol ynghylch cyfrifoldeb y bydd ysgolion yn eu sefydlu a'u cynnydd tuag at eu cyflawni. Mae angen cymorth rheolaidd, gan gynnwys darparu hyfforddiant effeithiol i lywodraethwyr ysgolion sy'n eu galluogi i gyflawni eu cyfrifoldebau statudol i fonitro amcanion a chynlluniau cydraddoldeb strategol.
- 5.14 Er mwyn atal a herio bwlio a gwahaniaethu, mae rhannu gwybodaeth ac amcanion rhwng ysgolion bwydo ac ysgolion sy'n derbyn disgyblion yn ffactor allweddol wrth alluogi ysgolion i ganolbwyntio sylw ar dueddiadau a phatrymau cyfredol.

Deddf Cydraddoldeb 2010

- 5.15 Mae Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus yn ei gwneud yn ofynnol i ysgolion:
- ddileu gwahaniaethu, aflonyddu ac erledigaeth anghyfreithlon
 - hybu cyfleoedd cyfartal
 - meithrin cydberthnasau da
- rhwng pobl sy'n rhannu nodwedd warchodedig a phobl sydd heb y nodwedd honno.

- 5.16 Mae Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus yn ei gwneud yn ofynnol i ysgolion weithredu i wella canlyniadau i ddysgwyr sydd â nodweddion gwarchodedig gwahanol. Mae'n ofyniad cyfreithiol o dan Ddeddf 2010, ac mae'n rhaid i ysgolion yng Nghymru gadw ato. Gellir ei ddefnyddio fel dull defnyddiol o fynd i'r afael â bwlio sy'n gysylltiedig â rhagfarn a sefydlu dull gweithredu ar lefel yr ysgol gyfan.
- 5.17 Mae gan y ddyletswydd gyffredinol dri nod, ac mae gan bob un gysylltiadau clir â gwaith gwrth-fwlio. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i ysgolion yng Nghymru roi sylw dyledus i'r angen i:
- ddileu gwahaniaethu, aflonyddu ac erledigaeth
 - hybu cydraddoldeb a chyfleoedd cyfartal
 - meithrin cydberthnasau da ar draws yr holl nodweddion gwarchodedig.
- 5.18 Er mwyn cyflawni tri nod y ddyletswydd gyffredinol, mae gan ysgolion dair set o ddyletswyddau penodol:
- (a) casglu, dadansoddi a chyhoeddi gwybodaeth am eu cynnydd wrth gyflawni tri nod Deddf 2010
- (b) penderfynu ar nifer o amcanion penodol a mesuradwy y byddant yn eu canlyn yn ystod y blynyddoedd sy'n dod er mwyn cyflawni'r tri nod a chyhoeddi'r amcanion hyn
- ac wrth gyflawni'r ddwy set gyntaf o ddyletswyddau penodol:
- (c) ymgysylltu â phobl sydd â buddiant dilys – gan gynnwys yr holl staff, dysgwyr, rhieni/gofalwyr, grwpiau lleol, sefydliadau ac unigolion fel y bo'n briodol.

Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau Pobl Anabl (CCUHPA)

- 5.19 Diben CCUHPA yw hybu, amddiffyn a sicrhau'r holl hawliau dynol a'r rhyddidau sylfaenol sydd gan bawb sydd ag anableddau a sicrhau y gallant eu mwynhau yn llawn ac yn gyfartal, a hyrwyddo parch at eu hurddas cynhenid.
- 5.20 Mae pobl ag anableddau yn cynnwys y sawl sydd â namau corfforol, meddyliol, deallusol neu synhwyrdd hirdymor, a allai, wrth fynd i'r afael â rhwystrau amrywiol, rwystro eu cyfranogiad llawn ac effeithiol yn y gymdeithas yn yr un modd â phobl eraill.

5.21 Dyma egwyddorion CCUHPA:

- parch at urddas cynhenid, ymreolaeth unigolion gan gynnwys y rhyddid i bobl wneud eu dewisiadau eu hunain, ac annibyniaeth pobl
- peidio â gwahaniaethu
- cyfranogiad a chynhwysiant llawn ac effeithiol yn y gymdeithas
- parch at wahaniaeth a derbyn pobl ag anableddau fel rhan o amrywiaeth ddynol a'r ddynoliaeth
- cyfleoedd cyfartal
- hygyrchedd
- cydraddoldeb rhwng y rhywiau
- parch at alluoedd datblygol plant a phobl ifanc sydd ag anableddau a pharch at hawl plant a phobl ifanc ag anableddau i gynnal eu hunaniaeth.

Hawliau plant a phobl ifanc

Confensiwn y Cenedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn

5.22 Yn 2004, mabwysiadodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru Gonfensiwn y Cenedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn (CCUHP) fel sail i'r holl waith o lunio polisiau ar gyfer plant a phobl ifanc yng Nghymru.

Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011

5.23 Yn 2011, cymeradwyodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru fesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) ('Mesur 2011'), ac fe wnaeth hynny gryfhau'r dull gweithredu seiliedig ar hawliau ac ychwanegu ato. Gosododd hynny ddyletswydd ar Weinidogion Cymru i roi sylw dyledus i ofynion CCUHP wrth arfer unrhyw un o'u swyddogaethau.

5.24 Mae Mesur 2011 yn sail i'r fframwaith a'r gwerthoedd ar gyfer sefydliadau addysg. Mae gan blant a phobl ifanc hawl i fod yn ddiogel a hawl i gael addysg.

5.25 Mae gan awdurdodau cyhoeddus ddyletswyddau sy'n cyfrannu at wireddu hawliau plant a phobl ifanc fel y nodir yn CCUHP a Mesur 2011.

Llesiant plant a phobl ifanc

Deddf Addysg 2002

5.26 Mae Deddf Addysg 2002 yn gosod dyletswydd gyfreithiol ar ysgolion a gynhelir ac awdurdodau lleol i ddiogelu plant a phobl ifanc a hybu eu llesiant.

5.27 Gall rhai digwyddiadau o fwlio fod yn fater sy'n ymwneud ag amddiffyn plentyn neu berson ifanc hefyd, neu gallant ddatgelu mater o'r fath. Dylid ymdrin â digwyddiad o fwlio fel mater sy'n ymwneud ag amddiffyn plant neu bobl ifanc o dan Ddeddf Plant 1989 pan fo 'achos rhesymol i amau bod plentyn neu berson ifanc yn dioddef, neu'n debygol o ddioddef, niwed sylweddol'. Mae'n rhaid hysbysu'r aelod o staff yn yr ysgol sy'n gyfrifol am amddiffyn plant a phobl ifanc am y pryderon hyn, ac yna dylid rhoi gwybod i wasanaethau cymdeithasol plant yr awdurdod lleol amdanynt. (Mae'r cyfrifoldeb hwn bellach yn cwmpasu digwyddiadau bwllo ar-lein os bydd hynny'n effeithio ar lesiant dysgwyr yn yr ysgol.)

Deddf Addysg ac Arolygiadau 2006

5.28 Yn unol ag adran 89 o Ddeddf Addysg ac Arolygiadau 2006 ('Deddf 2006'), mae'n ofynnol i benaethiaid ysgolion a gynhelir bennu mesurau i:

- (a) hybu, ymhlith dysgwyr, hunanddisgyblaeth a pharch priodol at awdurdod
- (b) annog ymddygiad da a pharch at eraill gan ddysgwyr, ac yn benodol, atal unrhyw fath o fwlio ymhlith dysgwyr

- (c) sicrhau bod safon ymddygiad dysgwyr yn dderbyniol, sicrhau bod dysgwyr yn cwblhau unrhyw dasg a roddir yn rhesymol iddynt mewn cysylltiad â'u haddysg, ac mewn ffyrdd eraill, rheoli ymddygiad dysgwyr.

Wrth benderfynu ar fesurau o'r fath, bydd yn rhaid i'r pennaeth weithredu yn unol â'r polisi ymddygiad, rhywbeth y mae Deddf 2006 yn nodi y dylai pob ysgol ei sefydlu. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i weithdrefnau sy'n amlinellu sut bydd ysgol yn mynd i'r afael â bwlio a strategaethau i herio ymddygiad bwliaidd gael eu nodi'n glir ym mholisi gwrth-fwlio ysgol. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y caiff y mesurau hyn eu cyfleu i bob dysgwr, pob aelod o staff ysgolion a phob rhiant/gofalwr. Mae'n rhaid i'r pennaeth sefydlu a mabwysiadu'r polisi, ac mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i bob dysgwr, pob aelod o staff ysgolion a phob rhiant/gofalwr gael eu hysbysu amdano ar ôl iddo gael ei benderfynu.

- 5.29** O dan Ddeddf 2006, gall penaethiaid bennu mesurau i reoleiddio ymddygiad dysgwyr pan fyddant oddi allan i safle'r ysgol neu pan na fydd aelod o staff yn eu rheoli neu'n gyfrifol amdanynt. Mae hyn yn arbennig o arwyddocaol yn achos bwlio ar-lein, sy'n aml yn digwydd y tu allan i'r ysgol ond sy'n gallu effeithio'n gryf iawn ar fywyd ysgol dysgwyr sy'n ymwneud â hynny.
- 5.30** Mae Deddf 2006 hefyd yn darparu amddiffyniad i staff ysgolion wrth gymryd eitemau (megis ffonau symudol) oddi ar ddysgwyr os byddant yn cael eu defnyddio i achosi aflonyddwch yn y dosbarth neu os byddant yn cael eu defnyddio i fynd yn groes i bolisi ymddygiad a/neu bolisi gwrth-fwlio'r ysgol, a byddant yn cael eu cymryd fel cosb ddisgyblu. Gall staff ysgol ofyn i ddysgwyr ddatgelu neges neu ddangos cynnwys arall iddynt ar eu ffôn at ddibenion canfod a yw bwlio wedi digwydd. Gallai gwrthod cydymffurfio arwain at orfodi cosb ddisgyblu am fethu â dilyn cyfarwyddyd rhesymol. Os bydd y neges testun neu'r ddelwedd yn weladwy ar y ffôn, gall staff weithredu mewn ymateb i hynny. Os yw polisi ymddygiad yr ysgol yn caniatáu hynny yn benodol, gall aelod o'r staff chwilio trwy'r ffôn ei hun os bydd amheuaeth resymol fod y dysgwr wedi tramgwyddo. Fodd bynnag, cynghorir staff i beidio byth â gwneud hyn heb i aelod priodol arall o'r staff fod yn bresennol. Mae'n well gwneud hyn gyda'r arweinydd diogelu dynodedig neu'r rheolwr TGCh, ac ysgrifennu cofnod ysgrifenedig gofalus o'r dyddiad, yr amser, pw y oedd yn bresennol a phwrpas y chwilio ac unrhyw dystiolaeth i ddangos bod gwneud hynny'n angenrheidiol. Mae'n hollbwysig fod polisi gwrth-fwlio a/neu ymddygiad eich ysgol yn ymdrin yn drylwyr â'r materion hyn.

Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013

- 5.31 Mae Deddf 2013 yn gosod dyletswydd ar awdurdodau lleol i ddarparu gwasanaeth cwnsela annibynnol mewn perthynas ag anghenion iechyd, emosiynol a chymdeithasol ar gyfer plant a phobl ifanc yn eu hardal.

Mesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008

- 5.32 Mae'n rhaid i'r pennaeth ei gwneud yn ofynnol i ddysgwyr yn yr ysgol gydymffurfio â'r Cod Ymddygiad wrth Deithio statudol ('y Cod') a luniwyd gan Weinidogion Cymru dan adran 12 o Fesur Teithio gan Ddysgwyr (Cymru) 2008. Mae'r Cod yn amlinellu gofynion penodol ynghylch ymddygiad dysgwyr pan fyddant yn teithio. Mae'r Cod yn mynnu na ddylai unrhyw ddysgwr 'fyth fwlio dysgwyr eraill' ac y dylent 'barchu eraill (gan gynnwys gyrrwr y bws)'.
- 5.33 Diben y Cod yw hybu diogelwch wrth deithio, trwy bennu set o safonau ymddygiad ledled Cymru, ar gyfer pob dysgwr, beth bynnag fo'r dull o deithio. Mae hyn yn cynnwys bysys contract, bysys cyhoeddus, trenau cyhoeddus, cerdded, taccis, sgwteri a beiciau modur, beicio a theithiau mewn ceir. Mae'n gymwys i bob dysgwr sydd o dan 19 mlwydd oed (neu rai dros 19 mlwydd oed a gychwynnodd gwrs pan oeddent o dan 19 mlwydd oed ac sy'n parhau i fynychu'r cwrs hwnnw).
- 5.34 Mae canllawiau'r Cod yn nodi'r fframwaith ar gyfer y drefn sancsiynau sy'n rhan o'r Cod, sy'n caniatáu atal cludiant am ddim neu gymorthdaledig am gyfnodau penodol os bydd dysgwr yn camymddwyn wrth deithio ar gludiant i ddysgwyr.
- 5.35 Efallai y bydd amgylchiadau pan na fydd hi'n briodol mynd i'r afael ag ymddygiad y dysgwr trwy gyfrwng y Cod, a dan yr amgylchiadau hynny, bydd Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion gydweithio â'u hawdurdod lleol ac â rhieni/gofalwyr a gwasanaethau eraill megis gweithwyr iechyd proffesiynol, yr heddlu, gwasanaethau cymdeithasol, ac ati. Gall bwllo fod yn enghraifft o hyn.

Deddfwriaeth tramgwyddau troseddol

- 5.36 Gallai rhai gweithgareddau bwliaidd ar-lein fod yn droseddau o dan ystod o wahanol ddeddfau, gan gynnwys Deddf Cyfathrebu Maleisus 1988 a Deddf Diogelwch rhag Aflonyddu 1997.

Deddf Cyfathrebu Maleisus 1988 ('Deddf 1988')

- 5.37 Mae adran 1 o Ddeddf 1988 yn ei gwneud yn drosedd anfon llythyr, gohebiaeth electronig neu eitemau eraill sy'n anweddus, yn dramgwyddus neu'n fygythiol at rywun arall gan fwriadu i hynny achosi trallod neu bryder iddo.

Deddf Diogelwch rhag Aflonyddu 1997 ('Deddf 1997')

- 5.38 Mae Deddf 1977 yn berthnasol i ddigwyddiadau sydd wedi digwydd dro ar ôl tro (h.y. ddwywaith neu ragor). Mae adran 1 yn gwahardd ymddygiad sy'n gyfystyr ag aflonyddu ar rywun arall. Mae adran 2 yn darparu tramgwydd troseddol ac mae adran 3 yn darparu rhwymedi sifil am dorri'r gwaharddiad ar aflonyddu yn adran 1. Mae adran 4 yn darparu trosedd fwy difrifol, sef rhywun yn gwneud i rywun arall bryderu, o leiaf ddwywaith, y bydd trais yn cael ei ddefnyddio yn ei erbyn. Gall llys sifil roi gwaharddeb i atal unigolyn rhag ymddwyn mewn modd sy'n gyfystyr ag aflonyddu, ac yn dilyn euogfarn o drosedd o dan adrannau 2 neu 4, bydd gorchmynion atal ar gael i amddiffyn targedau'r drosedd.
- 5.39 O dan **Ddeddf Amddiffyn Plant 1978 (fel y'i diwygiwyd)** a **Deddf Cyfiawnder Troseddol 1988**, mae'n anghyfreithlon gwneud, cylchredeg neu feddu ar ddelweddau anweddus o blentyn neu berson ifanc o dan 18 oed.
- 5.40 Mae adran 67 o **Ddeddf Troseddau Difrifol 2015** yn ychwanegu trosedd newydd at **Ddeddf Troseddau Rhywiol 2003**, o dan adran 15A, sy'n gwneud cyfathrebu rhywiol â phlentyn yn dramgwydd troseddol. O dan y gyfraith newydd, mae'n anghyfreithlon i unrhyw un sydd dros 18 oed yng Nghymru a Lloegr anfon neges rhywiol eglur at blentyn neu berson ifanc, neu geisio annog y plentyn neu'r person ifanc i anfon rhywbeth eglur ei hun.
- 5.41 Os bydd staff ysgolion neu rieni/gofalwr yn credu y gallai trosedd fod wedi cael ei chyflawni, dylent ofyn i'r heddlu am gymorth.
- 5.42 Mae Pennod 5.5 Gweithdrefnau Amddiffyn Plant Cymru Gyfan¹² yn trafod delweddau anweddus o blant neu bobl ifanc a'r rhyngrwyd.

Deddf Gwrthderfysgaeth a Diogelwch 2015

- 5.43 Mae Deddf Gwrthderfysgaeth a Diogelwch 2015 yn gosod dyletswydd ar ysgolion mewn perthynas â dyletswydd Prevent. Mae'n rhaid i ysgolion ddangos eu bod yn amddiffyn plant a phobl ifanc rhag cael eu denu at derfysgaeth trwy sefydlu polisïau diogelu cadarn i nodi plant a phobl ifanc sydd mewn perygl, a phan fydd hynny'n ofynnol, ymyrryd cyn gynted ag

¹² Mae Gweithdrefnau Amddiffyn Plant Cymru Gyfan yn cael eu hadolygu ar hyn o bryd.

y bo modd. Mae hyn yn berthnasol yng nghyd-destun bwlio oherwydd gall plant a phobl ifanc sydd wedi'u hynysu, sy'n cael eu herlid a/neu sydd oherwydd unrhyw reswm arall yn credu nad ydynt yn perthyn, fod yn fwy tebygol o gael eu denu gan y sawl sy'n dymuno eu recriwtio a meithrin perthynas amhriodol â hwy.

- 5.44** Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion fod â gweithdrefnau diogelu clir yn eu lle sy'n ymdrin â materion sy'n gysylltiedig â dyletswydd Prevent.

Gwerthuso ac atebolrwydd

Hysbysu, cofnodi a monitro

- 6.1 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl bod gan ysgolion ddulliau yn eu lle i roi gwybod am fwlio a'i gofnodi, ac y caiff y dulliau hynny eu cyfathrebu'n glir i gymuned yr ysgol gyfan. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y dylai'r wybodaeth y bydd ysgolion yn ei chofnodi a'i monitro ymwneud yn benodol â'i diffiniad o fwlio a darpariaethau ehangach sy'n cael eu disgrifio yn strategaeth a pholisi gwrth-fwlio'r ysgol.
- 6.2 Mae cadw cofnodion effeithiol yn galluogi ysgolion i adolygu digwyddiad, cadarnhau a oes unrhyw adroddiadau eraill ynghylch y dysgwyr sy'n ymwneud â'r digwyddiad, a gwneud penderfyniad gan ystyried beth sydd wedi'i gofnodi mewn modd cyfannol a seiliedig ar wybodaeth. Mae monitro achosion o fwlio yn galluogi ysgolion i nodi patrymau ymddygiad a nodi faint o fwlio sy'n digwydd. Yna, bydd Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion gymryd camau rhagweithiol i herio hynny. Bydd sicrhau bod y system hon yn ei lle yn eich cynorthwyo chi fel yr awdurdod lleol os bydd unrhyw gwynion yn codi. Gall hefyd gynorthwyo staff y Gwasanaeth Lles Addysg pan fyddant yn ymdrin ag unrhyw faterion, yn cynnwys rhesymau dros absenoldeb.
- 6.3 Mae'n rhaid i ysgolion sicrhau bod yr wybodaeth y byddant yn ei chofnodi, ei chynnal a'i monitro yn cydymffurfio â deddfau gwarchod data, er enghraifft, Rheoliad Cyffredinol yr Undeb Ewropeaidd ar Ddiogelu Data (GDPR) a Deddf Diogelu Data 2018. Mae ysgolion yn rheolwyr data yn eu rhinwedd eu hunain, ac maent felly yn gyfrifol am sicrhau cydymffurfiaeth â deddfau gwarchod data.
- 6.4 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion gofnodi pob digwyddiad o fwlio, gan amlinellu'r mathau penodol o fwlio, gan gynnwys bwlio sy'n ymwneud â'r nodweddion gwarchodedig. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion fonitro prosesau yn rheolaidd. Fe wnaiff hyn alluogi ysgolion i addasu eu polisiau bwlio ac ymateb i dueddiadau penodol a materion sy'n dod i'r amlwg yn gyflym ac yn effeithiol. Mae'n debyg y bydd hyn yn ddefnyddiol i ysgolion yng nghyd-destun Dyletswydd Cydraddoldeb y Sector Cyhoeddus o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010. Gallai'r wybodaeth hon hefyd gael ei defnyddio gan ysgolion wrth adolygu eu hamcanion cydraddoldeb a monitro effaith eu polisiau gwrth-fwlio.

- *Llywodraeth Cymru: Ffurflen cofnodi digwyddiadau bwlio*
- *Llywodraeth Cymru: Ffurflen cofnodi digwyddiadau bwlio ar-lein*
- *Kidscape: Rhestr wirio polisi gwrth-fwlio*
- *Comisiynydd Plant Cymru: Y Ffordd Gywir: Hawliau Plant mewn Addysg*

hwb.gov.wales/playlists/view/dc71ec16-66bd-4bc7-8da1-b07617daa45b/cy/14

- 6.5 Pan fydd ysgolion ac awdurdodau lleol yn casglu data ynghylch achosion o fwlio mewn ysgolion, bydd llawer o'r data hynny yn ddata personol o dan ddeddfwriaeth diogelu data, megis GDPR yr UE a'r Ddeddf Diogelu Data, felly bydd Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion ac awdurdodau lleol sicrhau y caiff yr holl ddata personol eu prosesu yn gyfreithlon a chan sicrhau y caiff hawliau'r unigolyn eu diogelu'n briodol.

Gwerthuso

- 6.6 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol annog ysgolion i werthuso eu strategaethau gwrth-fwlio ac adolygu eu polisiau a'u gweithdrefnau. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i ysgolion adolygu eu polisi a'u strategaeth gwrth-fwlio o leiaf bob tair blynedd neu'n gynt na hynny os bydd mentrau newydd yn cael eu sefydlu neu os bydd newid ehangach mewn polisi perthnasol. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl y bydd hyn yn cael ei wneud trwy ymgynghori â staff, dysgwyr a rhieni/gofalwyr.
- 6.7 Gellir defnyddio arolygon a thrafodaethau mewn grwpiau i ganfod pa agweddau o strategaeth a pholisi presennol yr ysgol sy'n gweithio'n dda ac unrhyw feysydd y mae angen eu gwella. Mae ysgolion effeithiol yn defnyddio arolygon o brofiadau dysgwyr, gan holi a wnaeth dysgwr, os cafodd ei fwlio, roi gwybod am hynny neu beidio, a holi beth oedd y canlyniad dilynol. Mae casglu gwybodaeth yn y modd hwn er mwyn dysgu gwersi a gwella'n rheolaidd yn bwysig yn anad dim er mwyn sefydlu ymddiriedaeth ymhlith dysgwyr. Mae angen i ddysgwyr gredu ei bod hi'n werth y drafferth rhoi gwybod i rywun os byddant yn cael eu bwlio a bod yn ffyddiog y bydd camau yn cael eu cymryd.

- 6.8 Pan fydd gweithdrefnau gwerthuso yn dryloyw, maent yn galluogi dysgwyr i ymgysylltu â pholisïau a phrosesau'r ysgol a dylanwadu arnynt. Os bydd dysgwyr yn credu eu bod yn 'berchen' ar y strategaeth gwrth-fwlio, byddant yn fwy tebygol o gadw at ei gofynion. Mae hynny hefyd yn caniatáu iddynt ddylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio arnynt, yn unol â'u hawliau o dan CCUHP. Fel aelod a berchir o'r ysgol, bydd dysgwyr yn fwy tebygol o fod ag ymdeimlad o berthyn.
- 6.9 Mae gwaith gwrth-fwlio llwyddiannus yn parchu pob aelod o gymuned yr ysgol ac yn dangos y parch hwnnw yn hytrach na gorfodi set o reolau ar ddysgwyr heb unrhyw gyfeiriad at ba mor dda y mae hyn yn gweithio. Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i staff ysgolion a rhieni/gofalwyr helpu i ddylanwadu ar strategaethau a gweithdrefnau gwrth-fwlio.
- 6.10 Os bydd ysgolion yn mesur nifer y digwyddiadau y rhoddir gwybod amdanynt yn unig, gall hynny greu ymdeimlad ffug o lwyddiant os bydd y cyfanswm hwnnw'n isel, gan wneud iddynt gredu nad yw bwlio yn digwydd. Mae hynny'n annhebygol o fod yn wir.
- 6.11 Mae Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013 yn rhoi grymoedd i awdurdod lleol ymyrryd yn y gwaith o redeg ysgol a gynhelir yng Nghymru os bydd seiliau perthnasol i wneud hynny. Mae'r seiliau hyn yn cynnwys y canlynol:
- mae methiant wedi digwydd yn y dull o reoli neu lywodraethu'r ysgol
 - mae ymddygiad disgyblion yn yr ysgol neu unrhyw gamau a gymerwyd gan y disgyblion hynny neu eu rhieni/gofalwyr yn niweidio addysg unrhyw ddisgyblion yn yr ysgol yn ddifrifol, neu mae'n debygol y gwnaiff niweidio eu haddysg yn ddifrifol
 - mae diogelwch disgyblion neu staff yr ysgol o dan fygythiad (naill ai oherwydd methiant i ddisgyblu neu oherwydd rheswm arall).
- 6.12 Mae Llywodraeth Cymru yn disgwyl i awdurdodau lleol ystyried a fyddai methiant gan ysgol i fabwysiadu a gweithredu polisïau a strategaethau gwrth-fwlio effeithiol a methiant i gymryd camau effeithiol ynghylch digwyddiadau bwlio yn rhoi sail i'r awdurdod lleol ymyrryd yn y gwaith o redeg yr ysgol.

Atodiad

Ble gellir canfod rhagor o gyngor a chymor

Bwlio

Bullies Out – Elusen gwrth-fwlio wedi'i lleoli yng Nghymru sy'n gweithio gydag unigolion, ysgolion, colegau, a lleoliadau gwaith ieuencid a chymunedol. Mae e-fentoriaid yn cynnig cymorth ar-lein (E-bostiwrch mentorsonline@bulliesout.com).

www.bulliesout.com

e-bost: mail@bulliesout.com

Anti-Bullying Alliance – Gwybodaeth ar gyfer ysgolion, rhieni/gofalwyr a phlant a phobl ifanc ynghylch pob agwedd ar fwlio.

www.anti-bullyingalliance.org.uk

Kidscape – Elusen gwrth-fwlio sy'n rhedeg gweithdai ar gyfer plant a phobl ifanc sydd wedi cael eu bwlio.

www.kidscape.org.uk

Gwobr Diana – Mae'n hyfforddi llysgenhadon gwrth-fwlio ifanc i helpu eraill.

www.antibullyingpro.com/

Linellau Cymorth a gwasanaethau cymorth

Cyffredinol

Samariaid – Elusen sy'n ymroddedig i leihau teimladau o deimlo'n ynysig a datgysylltiad a all arwain at hunanladdiad. Mae e-bost, sgwrsio byw a gwasanaethau eraill ar gael.

www.samaritans.org

Rhif ffôn: 116 123 . (Linell gymorth Saesneg – ffoniwch yn rhad ac am ddim)

Rhif ffôn: 0808 164 0123 (Linell gymorth Gymraeg – ffoniwch yn rhad ac am ddim)

Rethink Mental Illness – Cyngor a gwybodaeth i bobl sydd ag anawsterau iechyd meddwl.

www.rethink.org/

Rhif ffôn: 0300 500 0927

Mencap Cymru – Cyngor a gwybodaeth ynghylch anableddau dysgu.

<https://wales.mencap.org.uk/cy>

Rhif ffôn: 0808 8000 300

Plant a phobl ifanc

Meic – Cyngor, gwybodaeth ac eiriolaeth ar gyfer pobl ifanc.

www.meiccymru.org/

Childline – Mae'n darparu cwnsela ar gyfer unrhyw un sydd o dan 19 oed yn y DU.

www.childline.org.uk

Rhif ffôn: 0800 1111

Kooth – Platfform cwnsela a llesiant emosiynol ar-lein ar gyfer plant a phobl ifanc.
www.kooth.com

CALL (Llinell Gyngor a Gwrando'r Gymuned) – Cymorth emosiynol a gwybodaeth/llenyddiaeth gysylltiedig ynghylch iechyd meddwl a materion cysylltiedig ar gyfer pobl Cymru.
www.callhelpline.org.uk/DefaultW.asp?

Rhieni/gofalwyr

Family Lives – Cymorth a chynghor i rieni/gofalwyr.
Rhif ffôn: 0808 800 2222

ParentZone – Cymorth a chynghor i rieni/gofalwyr.
www.parentzone.org.uk

YoungMinds – Cymorth i helpu i wella iechyd meddwl plant a phobl ifanc.
www.youngminds.org.uk
Rhif ffôn: 0808 802 5544 (llinell gymorth ar gyfer rhieni/gofalwyr)

Ysgolion/gweithwyr proffesiynol

Llinell Gymorth Diogelwch Ar-lein Gweithwyr Proffesiynol – Ar gyfer y sawl sy'n gweithio gyda phlant a phobl ifanc y mae arnynt angen cymorth ynghylch materion ar-lein.
Rhif ffôn: 0344 381 4772
e-bost: helpline@saferinternet.org.uk

Rhwydweithiau Cynghor a Chymorth

Cyffredinol

Sefydliad Gwylio'r Rhyngwrwyd – Ar gyfer rhoi gwybod am ddelweddau o gam-drin plant ar-lein.
www.iwf.org.uk

Cymorth i Ddiodefwyr – Rhoi gwybod am droseddau casineb yng Nghymru.
www.reportheate.victimsupport.org.uk/

CEOP (Camfanteisio ar Blant ac Amddiffyn Ar-lein) – Os amheuir achosion o gam-drin plant yn rhywiol neu gamfanteisio'n rhywiol ar blant.
www.ceop.police.uk

NSPCC – Y Gymdeithas Genedlaethol er Atal Creulondeb i Blant.
www.nspcc.org.uk
Rhif ffôn: 0808 800 5000

Mental Health Matters Wales – Mae'n gweithio gyda phobl sydd ag anhawster sy'n gysylltiedig ag iechyd meddwl.
www.mhmbcb.com/index.htm

Plant a phobl ifanc

Heads Above The Waves – Cymorth i blant a phobl ifanc sy'n profi iselder neu'n hunan-niweidio. <http://hatw.co.uk/straight-up-advice/>

Rhieni/gofalwyr

Internet Matters – Cyngor ynghylch materion ar-lein ar gyfer rhieni/gofalwyr a phlant a phobl ifanc. www.internetmatters.org.uk

Adnoddau ar gyfer ysgolion

EACH (Gweithredu Addysgol sy'n Herio Homoffobia) – Mae'n darparu gwasanaethau i ysbrydoli cydraddoldeb ar gyfer pobl sy'n lesbiaidd, yn hoyw, yn ddeurywiol ac yn drawsrywiol. <https://each.education/>

Dangos y Cerdyn Coch i Hiliaeth – Hyfforddiant ac adnoddau herio hiliaeth yn y gymdeithas. www.theredcard.org

Canolfan Cymorth ACE Cymru – Pecyn cymorth ar gyfer staff ysgolion ynghylch profiadau niweidiol yn ystod plentyndod. www.wales.nhs.uk/sitesplus/888/page/88504

Grid Dysgu'r De-orllewin (SWGfL) – Adnodd hunanwerthuso ar gyfer ysgolion a chanllawiau. www.swgfl.org.uk

Eraill

School Beat – Rhaglen Graidd Cyswllt Ysgolion Cymru Gyfan. www.schoolbeat.cymru/cy/rhieni/adnabod-y-rhaglen/digwyddiadau-cenedlaethol/beth-ywr-rhaglen-graidd-cyswllt-ysgolion-cymru-gyfan/

Plant yng Nghymru – Corff ymbarél cenedlaethol ar gyfer sefydliadau ac unigolion o'r sectorau gwirfoddol, statudol a phroffesiynol sy'n gweithio gyda phlant, pobl ifanc a'u teuluoedd yng Nghymru. Helpu i sicrhau bod gan blant a phobl ifanc lais. www.childreninwales.org.uk/our-work/bullying/

Comisiynydd Plant Cymru – Siarad o blaid pobl ifanc yng Nghymru ynghylch materion pwysig. Cynorthwyo plant a phobl ifanc i ddysgu am eu hawliau o dan Gonfensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn (CCUHP). Sicrhau bod cyrff cyhoeddus yn atebol am eu cyfrifoldebau mewn perthynas â phlant a phobl ifanc. www.complantcymru.org.uk/

Amser i Newid Cymru – Ymgyrch ar gyfer pobl ifanc, sy'n ceisio newid agweddau tuag at iechyd meddwl, dileu stigma a gwahaniaethu. www.timetochangewales.org.uk/cy/ymgyrchoedd/gallwnagwnawn/#GallwnaGwnawn

Materion ar-lein

Childnet International – Cymorth ynghylch pob agwedd ar ddiogelwch ar-lein. www.childnet.com/